

Diagnoza potrzeb edukacyjnych i otwartości na nowoczesną dydaktykę seniorów

Raport z badań

Raport z badań

Diagnoza potrzeb edukacyjnych i otwartości na nowoczesną dydaktykę seniorów

Diagnoza potrzeb edukacyjnych i otwartości na nowoczesną dydaktykę seniorów

Recenzja

dr Michał Szyszka

dr hab. Maciej Witkowski, prof. AWSB

Projekt okładki

Wojciech Ciągło Studio DTP

DTP publikacji

Wojciech Ciągło Studio DTP, www.dtp-studio.pl

ISBN 978-83-67673-35-8

Wydawca

Akademia WSB

ul. Ciepłaka 1c, 41-300 Dąbrowa Górnicza, tel. (32) 295 93 59

e-mail: wydawnictwo@wsb.edu.pl, www.wsb.edu.pl

© Copyright by Akademia WSB

Kopiowanie w całości lub we fragmentach zabronione

Dąbrowa Górnicza 2024

Druk

Totem.com.pl

Projekt finansowany ze środków budżetu państwa przyznanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Programu „Studenckie koła naukowe tworzą innowacje”

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Akademia WSB
Dąbrowa Górnicza, Kraków, Cieszyń, Żywiec, Olkusz, Głogów, Tychy
WSB University

Dorota Augustyn, Tomasz Berek, Agnieszka Białas,
Katarzyna Dendek, Anna Duraj, Sandra Kempa, Agnieszka Sitko,
Barbara Zaremba-Żółtek

Raport z badań

Diagnoza potrzeb edukacyjnych i otwartości na nowoczesną dydaktykę seniorów

Słowa kluczowe

potrzeby, potrzeby edukacyjne, potrzeby poznawcze, potrzeby samorozwojowe, potrzeby adaptacyjne, potrzeby zdrowotne, potrzeby sprawczości, potrzeby społeczne, uniwersytety trzeciego wieku, seniorki i seniorzy, południowa Polska, wywiady, Inwentarz Potrzeb Seniorów, miejsce realizacji potrzeb, osoby znaczące w biografii senierek i seniorów, momenty znaczące w biografii senierek i seniorów, rozwój technologiczny

Wprowadzenie

Opracowanie niniejszego raportu odbyło się w ramach projektu badawczego zatytułowanego „Diagnoza potrzeb edukacyjnych i otwartości na nowoczesną dydaktykę seniorów. Nowy model edukacyjny uniwersytetów trzeciego wieku w Polsce”, zrealizowanego w ramach programu „Studenckie Koła Naukowe tworzą innowacje” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Głównym celem przeprowadzonego projektu badawczego było zdiagnozowanie potrzeb edukacyjnych uczestniczek i uczestników uniwersytetów trzeciego wieku (utw), z uwzględnieniem aktywności oferowanych przez te instytucje. Badanie zostało zrealizowane w instytucjach zlokalizowanych w województwach śląskim i małopolskim. Grupę badawczą stanowił zespół składający się z członków Koła Naukowego Paedagogica, Centrum Badań Społecznych oraz Centrum Analiz Statystycznych Danych Ilościowych, które funkcjonują w ramach Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej.

Nota metodologiczna

W projekcie założono mieszaną strategię badawczą. Badania prowadzone były dwuetapowo: najpierw przeprowadzono część jakościową, następnie ilościową. Na początku przygotowano scenariusz pogłębionego wywiadu częściowo ustrukturyzowanego wraz ze wskazówkami dla osób przeprowadzających wywiad. Kolejnym krokiem było przeprowadzenie rozmów ze słuchaczkami i słuchaczami uniwersytetów trzeciego wieku. Dzięki tej procedurze zebrano dane, które stanowiły podstawę do przygotowania oryginalnego autorskiego inwentarza potrzeb. Badania prowadzono od listopada 2023 do stycznia 2024 roku w województwach śląskim i małopolskim. Wywiady przeprowadzono z zachowaniem wszelkich zasad etycznych (zgoda na nagranie, zapewnienie o poufności poprzez zmiany imion, nazw itp.). Dzięki wywiadam badacze nie tylko zagłębili się w konteksty biograficzne narratorek i narratorów, ale także poznali aspekty szeroko rozumianego uczenia się w późnej dorosłości. Transkrypcje 15 wywiadów zostały zakodowane przy pomocy programu Atlas.ti8, wspomagającego analizę jakościową. Interpretacją zebranego materiału badawczego zajmował się zespół badawczy, co pozwoliło na przeprowadzenie szeroko pojętej analizy.

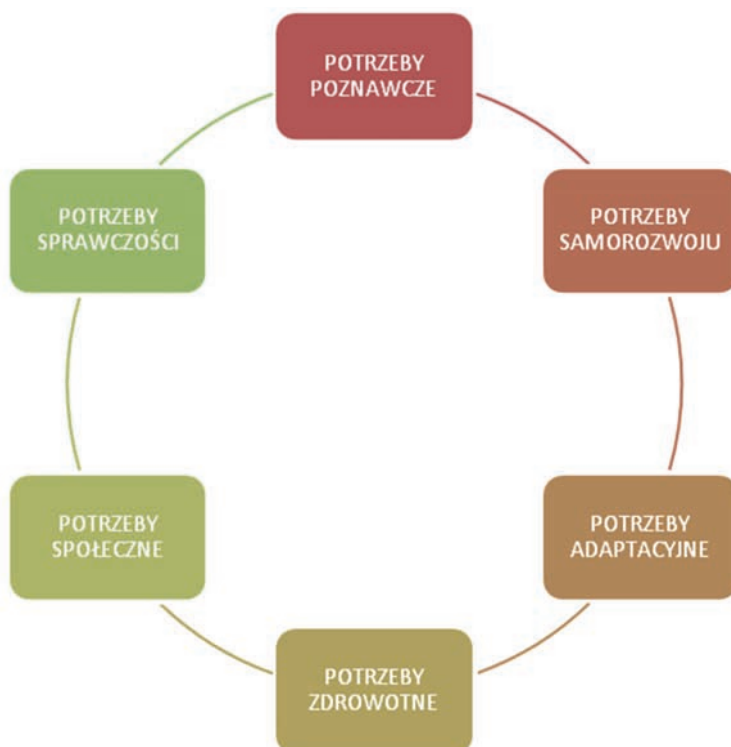
Na podstawie analizy materiału empirycznego, który został zakodowany, wyodrębniono indukcyjnie 6 kategorii, odpowiadających różnym rodzajom potrzeb badanej grupy. Kodowanie odbywało się dwustopniowo. W ramach kodowania wstępnego zaproponowano 100 kodów, które pogrupowano i zredukowano w kodowaniu skoncentrowanym. W konsekwencji działań analitycznych wyodrębnione kategorie stworzyły katalog potrzeb: poznawczych, samorozwoju, adaptacyjnych, zdrowotnych, społecznych oraz sprawczości.

Innego podziału, który tylko w niektórych kwestiach koresponduje z uzyskanym przez nas zestawem potrzeb, użyła Joanna Kliszcz (Kliszcz, 2019), proponując potrzebę uczestnictwa w życiu społecznym, potrzebę godności osobistej, potrzebę i prawo do miłości, a wśród potrzeb wyższych wymieniała transcendencję, samorealizację i duchowość, wskazując jednocześnie na samotność i osamotnienie jako potencjalną konsekwencję niezaspokojenia

potrzeby przynależności i miłości. Podobne wnioski uzyskano w analizie jakościowej, prowadzonej w ramach niniejszego projektu. Seniorki i seniorzy również wskazywali na potrzebę kontaktu z innymi ludźmi, szczególnie swoimi rówieśniczkami i rówieśnikami. Taka aktywność przyczynia się do kompensacji samotności oraz sprawia, że seniorki i seniorzy mniej się izolują. Wywiady w szczególności wskazały także na potrzebę realizacji najbardziej aktywnych jednostek, a uniwersytet trzeciego wieku wydawał się dla nich odpowiednim do tego miejscem.

Z kolei inny zespół badaczy skoncentrował się wokół potrzeb radzenia sobie, ekspresyjnych, wspierania, wywierania wpływu i transcendentnych (Sałustowicz i in., 2020). Korespondują one w szczególności z potrzebami sprawstwa i społecznymi, natomiast w przedstawianych w niniejszym raporcie badaniach nie uchwycono potrzeb transcendentnych, z kolei ekspresywne w znacznym stopniu pojawiały się wśród potrzeb samorozwoju.

Rycina 1. Opracowane kategorie potrzeb

Kategorie potrzeb wyprowadzone na drodze badań jakościowych posłużyły do skonstruowania Inwentarza Potrzeb Seniorów (dalej: IPS). IPS składał się z 72 pozycji (twierdzeń), po 12 twierdzeń reprezentujących każdą z 6 typów potrzeb. Realizację potrzeb seniorzy oceniali na skali od 1 do 5. Rzetelność pomiaru dokonanego za pomocą określonej części narzędzia (wartości Alfa Cronbacha) jest bardzo wysoka i mieści się w granicach od 0,962 do 0,969 dla poszczególnych kategorii potrzeb.

Pierwszym etapem pozyskiwania respondentek i respondentów IPS było rezeźnienie wśród okolicznych dla zespołu badawczego utw możliwości przeprowadzenia badania na zasadzie rozmowy osobistej lub telefonicznej z osobami zarządzającymi poszczególnymi utw. Po wstępnej akceptacji wyłoniono osoby biorące udział w wywiadach, wskazane głównie przez kierujących utw lub metodą kuli śnieżnej (Babie, 2006; Berg, 2007). Rozmowy trwały od 20 do 90 minut. Łącznie przeprowadzono 15 wywiadów pogłębionych, częściowo ustrukturyzowanych.

Następnie, po etapie badań jakościowych, przeprowadzono badania ilościowe. W tym przypadku dobór próby miał charakter dogodny-ochotniczy (Babbie, 2006; Berg, 2007). Do próby włączano osoby w pięciu etapach.

W etapie 1 stworzono listę potencjalnych utw w województwach śląskim i małopolskim, gdzie można było przeprowadzić badania wśród senierek i seniorów.

W etapie 2 zwracano się z oficjalną prośbą do kierownictwa utw o możliwość przeprowadzenia badań sondażowych dotyczących potrzeb.

W etapie 3, po otrzymaniu zgody, nastąpiło przekazanie papierowych ankiet i przesłanie linków do wypełnienia ankiet online, które następnie osoby badane wypełniały.

W etapie 4 nastąpiło odebranie wypełnionych kwestionariuszy.

W ostatnim, 5 etapie dane z kwestionariuszy papierowych przepisywano do pliku danych oraz połączono z danymi uzyskanymi online.

Lista utw obejmowała:

Uniwersytet Trzeciego Wieku w Czerwionce-Leszczynach, Uniwersytet Trzeciego Wieku w Rybniku, Uniwersytet Trzeciego Wieku w Knurowie, Uniwersytet Trzeciego Wieku w Tychach, Bytomski Uniwersytet Trzeciego Wieku, Uniwersytet Trzeciego Wieku UEK, Uniwersytet Trzeciego Wieku Uniwersytetu Śląskiego, Siemianowicki Uniwersytet Trzeciego Wieku, Uniwersytet Trzeciego Wieku w Oświęcimiu, Uniwersytet Trzeciego Wieku w Krakowie, Uniwersytet Trzeciego Wieku w Tarnowskich Górach, Uniwersytet Trzeciego Wieku w Rudzie Śląskiej oraz Uniwersytet Trzeciego Wieku WSB w Dąbrowie Górniczej.

Drogą tradycyjną lub elektroniczną wystosowano oficjalne prośby do kierownictwa utw, na które otrzymano zgodę od 13 placówek. Część badaczy dodatkowo dostarczyła wybranym utw zaświadczenie z uczelni WSB informujące o zamiarze przeprowadzenia badania wśród osób edukujących się w późnej dorosłości na utw.

800 kwestionariuszy IPS dostarczono słuchaczkom i słuchaczom w wybranych uniwersytetach dla seniorów. Równolegle zastosowano narzędzie w formie elektronicznej oraz papierowej, aby każda chętna osoba mogła wybrać preferowany przez siebie sposób udziału w badaniach. Główne ograniczenie przeprowadzonych badań badaczki i badacze dostrzegają w postaci wąskiego obszaru, na którym zrealizowano badania.

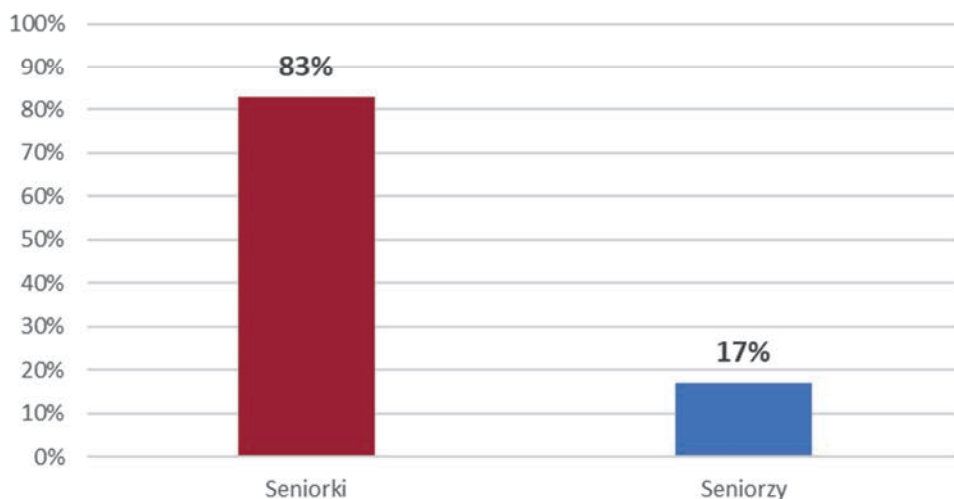
Do samego inwentarza potrzeb dołączono metryczkę, uwzględniającą wybrane cechy społeczno-demograficzne uczestniczek i uczestników zajęć utw, tj. ich:

- (1) płeć,
- (2) wiek,
- (3) czas na emeryturze lub rencie,
- (4) zawód,
- (5) aktywność zawodową,
- (6) stan cywilny,
- (7) wykształcenie,
- (8) miejsce zamieszkania.

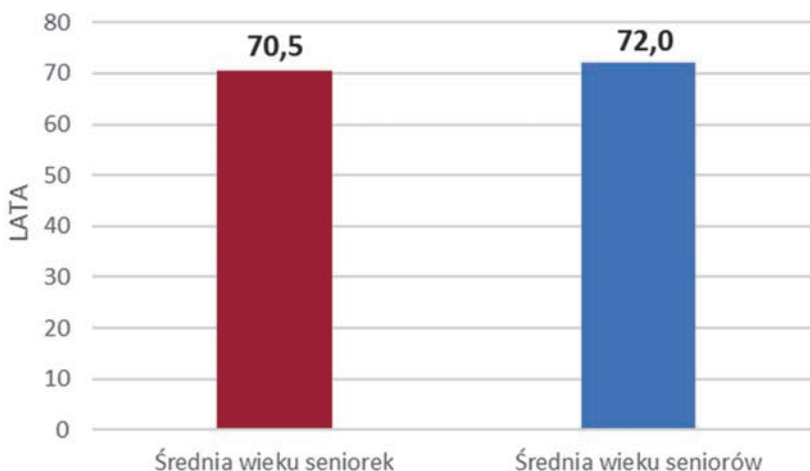
Z kwestionariuszy wypełnionych w ramach niniejszego projektu wynika, że seniorki stanowiły 83% uczestników badania, a seniorzy 17%. Wiek uczestniczek

i uczestników badania wahał się od 52 lat do 86 lat, ze średnią ogólną 71 lat, w grupie mężczyzn – 72 lata, a w grupie kobiet – 70,5 lat. Występującą dominującą wartością wieku senierek i seniorów było 70 lat. Jednak analizując te grupy w zależności od płci, dominanta wieku kobiet wyniosła 70 lat, a wieku mężczyzn 73 lata. Z kolei we wcześniejszych badaniach, pochodzących z danych GUS w roku akademickim 2021/2022, najwięcej osób uczęszczało na zajęcia w wieku 70–79 lat (41,9%). W następnej kolejności 60–69 lat (41%), 80–89 (9%), 50–59 (5,5%), 49 i mniej (1,9%), 90 i więcej (0,6%) (*Uniwersytety trzeciego wieku w roku akademickim 2021/2022*, Informacje statystyczne). Z kolei według danych z badania „Zoom na UTW” (Gołdys i in., 2012) wynika, że najwięcej osób korzystających z oferty utw było w wieku 51–65 lat (55%). Kolejne grupy wiekowe to seniorki i seniorzy powyżej 65. roku życia (40%). A najmniej było osób poniżej 50 lat (5%) (Stec & Krzyżanowska, 2013 za: „Zoom na UTW”). Wcześniejsze badania były więc przeprowadzone na próbie z osobami w zarówno niższym, jak i wyższym wieku, niż w prezentowanej w raporcie grupie osób badanych.

Wykres 1. Podział słuchaczy utw ze względu na płeć

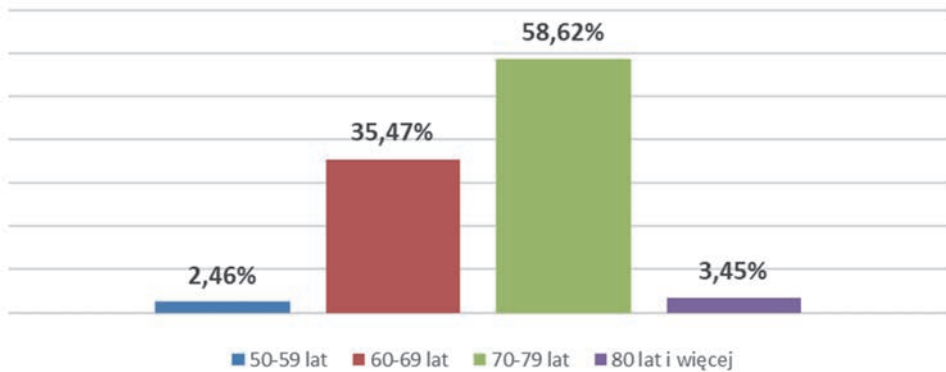
Wykres 2. Średnia wieku słuchaczek i słuchaczy utw

Biorąc pod uwagę przedziały wiekowe senierek i seniorów uczestniczących w utw bez względu na płeć, można stwierdzić, że najwięcej osób jest w przedziale wiekowym między 70 a 79 lat, co stanowi ponad połowę wszystkich ankietowanych. Kolejną liczną grupę stanowią osoby pomiędzy 60 a 69 lat – należy do niej co trzeci respondent. Najmniej liczny przedział wiekowy to 50–59 lat oraz 80 lat i więcej.

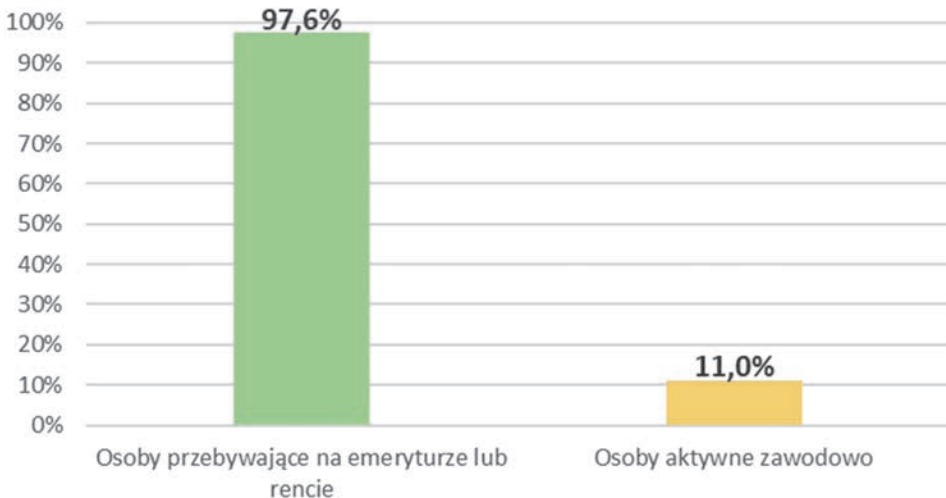
Agata Niemczyk i Jarosław A. Handzel prowadzili badania własne wśród 229 słuchaczy UTW w Nowym Sączu, celem rozpoznania specyfiki czasu wolnego słuchaczy. Statystyki dotyczące podobnej badanej zbiorowości prezentowane w niniejszym opracowaniu są porównywalne do wyników prezentowanych przez Niemczyk i Handzela, gdzie kobiety stanowiły 81% badanych, a także największy udział reprezentowały osoby w wieku 65–74 lata (Niemczyk & Handzel, 2016).

Wykres 3. Przedziały wiekowe uczestniczek i uczestników utw bez względu na płeć

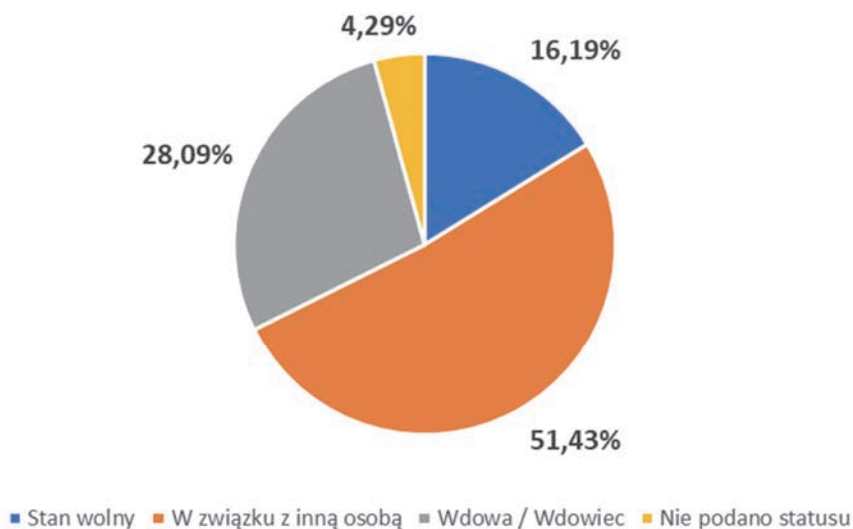
Prawie wszyscy uczestnicy badań deklarowali przebywanie na emeryturze lub rencie. 11,54% osób było nadal aktywnych zawodowo, przy czym warto zaznaczyć, że niektórzy ankietowani jednocześnie wybierali obie odpowiedzi, co oznacza, że w trakcie emerytury podejmowali pracę zawodową.

Wykres 4. Status aktywności zawodowej słuchozerek i słuchozycy utw

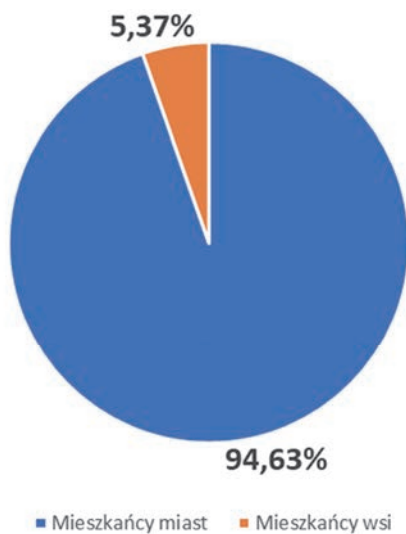
W analizie uwzględniono również stan cywilny seniorów uczestniczących w zajęciach utw. Nieco ponad połowa ankietowanych była w związku z inną osobą, co szósta deklarowała stan wolny, a prawie co trzecia była wdową/wdowcem.

Wykres 5. Status rodzinny słuchaczek i słuchaczy utw

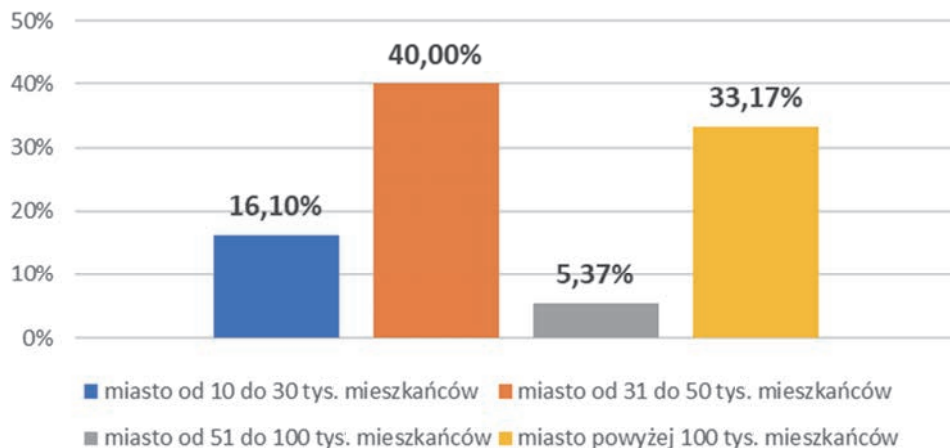
W badaniu brano pod uwagę miejsce zamieszkania ankietowanych. Prawie wszystkie osoby zamieszkiwały w miastach, a tylko co dwudziesta osoba deklarowała zamieszkiwanie na wsi.

Wykres 6. Miejsce zamieszkania słuchaczek i słuchaczy utw

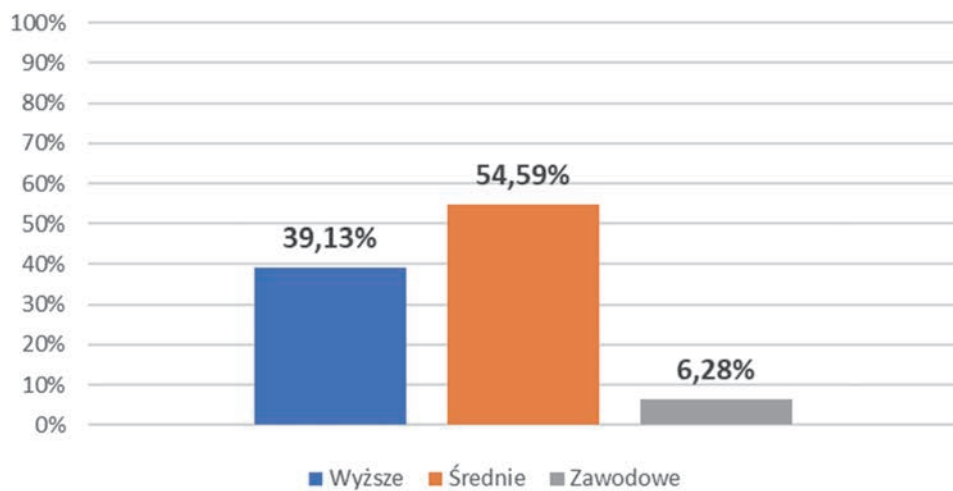
Podczas przeprowadzania badań szczegółowo analizowano miejsce zamieszkania uczestniczek i uczestników, rozróżniając między mieszkającymi na wsi i w mieście. Dodatkowo dla mieszkańców obszarów miejskich wprowadzono bardziej szczegółowy podział, bazujący na liczbie ludności miast, co pozwoliło na dokładniejsze zrozumienie różnic. Uzyskano następujące wyniki: co szósta badana osoba mieszkała w mieście od 10 do 30 tys. mieszkańców, dwie na pięć – w mieście od 31 do 50 tys. mieszkańców, co dwudziesta – w mieście od 51 do 100 tys. mieszkańców, co trzecia – w mieście powyżej 100 tys. mieszkańców.

Wykres 7. Miejsce zamieszkania słuchaczek i słuchaczy utw pod względem liczby ludności

Kolejnym czynnikiem branym pod uwagę w analizie danych był poziom wykształcenia. Wśród badanych uczestniczek i uczestników utw dwie na pięć osób miały wyższe wykształcenie, nieco ponad połowa – średnie wykształcenie, a co szesnasta osoba – zawodowe. Nie wszyscy ankietowani udzielili odpowiedzi na to pytanie. Z danych możemy wywnioskować, że na zajęcia utw uczęszczają głównie osoby, które mają potrzebę ciągłego, całożyciowego uczenia się, rozwijania swoich umiejętności edukacyjnych i społecznych. Ma to związek z uzyskanym wykształceniem, średnim lub wyższym, co za tym idzie posiadaniem wiedzy na określonym poziomie i świadomością szerszej perspektywy. Kształcenie i edukacja są dla nich naturalną, oczywistą sprawą.

Wykres 8. Poziom wykształcenia słuchaczek i słuchaczy utw

Analiza danych jakościowych

Wyniki badania jakościowego wskazały na znaczenie utw jako miejsca realizacji licznych potrzeb, które w następnym etapie badań zostały usystematyzowane, wraz z określeniem poziomu ich realizacji. Ponadto materiał empiryczny dostarczył informacji na temat osób oraz momentów znaczących w życiu senierek i seniorów oraz kontekstów społecznych i biograficznych, które zostaną przeanalizowane w innym opracowaniu.

Rycina 2. Utw jako miejsce realizacji potrzeb, samorozwoju oraz działania na rzecz innych

Seniorki i seniorzy – poza wskazaniem na utw jako miejsce realizacji wielu potrzeb – podkreślają możliwości, jakie stwarza im ta instytucja w rozwoju ich pasji i zainteresowań. Utw oferują seniorkom i seniorom możliwość pogłębiania różnorodnych sposobów spędzania czasu, wspierając zdobywanie nowej wiedzy i poszerzanie horyzontów. W rezultacie osoby w późnej dorosłości mają okazję do kontynuowania swoich hobby, odkrywania nowych talentów i odnoszenia sukcesów w tych dziedzinach. Możliwości rozwoju są zatem skoncentrowane w jednym miejscu, co stanowi ważny aspekt działalności tych instytucji. Utw dają równocześnie aktywnym osobom możliwości do wykorzystania ich kompetencji i możliwości w samorealizacji oraz w działaniach na rzecz innych. Znaczące miejsce w aktywności senierek i seniorów na forum utw miały także kwestie zdrowia.

Napisałam książkę (...) Teraz szukam sponsora, żeby to wydać. (Julia)

Gorsząc co niektórych, bo publicznie powiedziałam, że uniwersytet daje możliwość romansu z nauką, bo jest to sama przyjemność bez konsekwencji (...) A uniwersytet daje tu najlepsze możliwości, bo to jest skondensowane, nie trzeba tego szukać, to wszystko jest w jednym miejscu i z tego powinno się właśnie skorzystać. (Janina)

Ponadto seniorki i seniorzy wskazują utw jako miejsce do wykorzystania swoich kompetencji. Mogą wykazać się tam swoimi umiejętnościami oraz zdolnościami, które już wcześniej posiadali, bądź dopiero odkryli w sobie, działając na utw. Dotyczy to między innymi kompetencji organizacyjnych i z zakresu zarządzania.

Ludzie powierzają mi organizację różnych imprez, jak Dzień Kobiet... więc na 130 osób zorganizować taką imprezę, to jest naprawdę wyczyn z mojej strony. (Miroslawa)

Działam sporo (...) zostałam wybrana do Rady Słuchaczy. (Miroslawa)

Postrzegają oni utw również jako miejsce, w którym dbają o swoje zdrowie. W wypowiedziach odnoszą się do zajęć związanych z aktywnością fizyczną, wskazując szczególną jej wartość w zachowaniu dobrego samopoczucia. Ze względu na wiek osób w późnej dorosłości mogą pojawiać się różnego rodzaju

problemy zdrowotne, które niejednokrotnie są istotną barierą, hamującą chęci bycia aktywnym. Jednakże pragnienie ciągłego rozwoju sprawia, że w miarę swoich możliwości starają się oni pozostawać w dobrej kondycji fizycznej, np. poprzez realizowanie się w sporcie czy udział w różnych formach rekreacji. Wiąże się to z ogólnym zachowaniem zdrowia, nie tylko fizycznego, ale i psychicznego.

No, bo z tych ruchowych to wiadomo, to jest dla ciała, to jest po to, żeby tam swoją kondycję poprawić. (Krzysztof)

W olimpiadach sportowych uczestniczyłem, gimnastyka, siatkówka, ja nawet przez dwa lata w kółku tanecznym byłem. (Jan)

Dla osób w późnej dorosłości utw jest także miejscem realizacji potrzeb społecznych. Nawiązują tam nowe znajomości, szczególnie z rówieśnikami. Jest to znaczący czynnik, wspierający redukcję poczucia samotności i osamotnienia wśród senierek i seniorów. Badani często podkreślali, że interakcje z innymi ludźmi są dla nich bardzo ważne, szczególnie po stracie bliskiej osoby i w sytuacjach, gdy zmuszeni są zamieszkać samotnie. Relacje społeczne rozwijane w ramach uczestnictwa w utw mogą kompensować brak codziennego kontaktu z innymi, zapobiegając izolacji w pustym domu.

Spotykamy się z koleżankami, z kolegami. Raz ostatnio właśnie dwóch kolegów namówiłam, żeby brali udział w naszych warsztatach teatralnych. (Dorota)

Bo przecież my starsi też możemy swoją wiedzę czy doświadczenie wnieść do rodziny. Nie tylko młodzi mogą przyjść z nowościami, tylko my też możemy pokazać, że czegoś możemy się nauczyć, nawet w tym wieku coś możemy pokonać i tę rodzinę jakby (...) zaszczepić. (Beata)

Utw jest także miejscem realizacji potrzeb adaptacyjnych. Seniorki i seniorzy aktywnie starają się być na bieżąco z aktualnymi nowinkami.

Chciałabym kiedyś razem z wnukiem porozmawiać na te same tematy, a nie być do tyłu i wnuk powie „Babciu, Ty znów nic nie wiesz”. (...) Podążać z duchem czasu, tak. (Beata)

Uważam, że świat (...) idzie do przodu. Nasze dzieci też się rozwijają, każdy się rozwija, więc my, osoby starsze, też powinniśmy dążyć do tego, żebyśmy coś poznawali nowego. (Beata)

Na podstawie wypowiedzi senierek i seniorów można zauważyć także ich potrzeby związane z rozwijaniem kompetencji cyfrowych, uczeniem się nowych technologii informatycznych, poznawaniem i obsługą nowych mediów (aplikacje, obsługa programów komputerowych itp.). Uczestniczki i uczestnicy utw deklarowali chęć udziału w szkoleniach i kursach internetowych oraz okazywali satysfakcję i zadowolenie z samowystarczalności związanej ze zdobywanymi kompetencjami komputerowymi. Istotnym czynnikiem motywującym osoby w późnej dorosłości do zdobywania wspomnianych umiejętności jest dążenie do aktualizowania swojej wiedzy o nowinki technologiczne. Taka motywacja wynika przede wszystkim z pragnienia ułatwienia komunikacji z młodszym pokoleniem oraz utrzymania z nim silnych więzi rodzinnych.

No, więc syn nauczył się ode mnie rozliczać PIT elektronicznie, a nie papierowo, więc zawsze jak w pracy, w latach dziewięćdziesiątych, dwudziętych, trzydziestych, czterdziestych, pięćdziesiątych, sześćdziesiątych, siedem, osiem, jak chodziły w zakładzie u nas komputery, nie bałam się ich. O, podchodziłam do tego, że trzeba się nauczyć. (Beata)

To byłam jedną, która miała najbardziej opanowaną pracę z komputerem (...) Będąc w samorządzie to najwięcej właśnie się angażowałam w te prace, które mogłam wykonywać na komputerze. (Janina)

Z wypowiedzi senierek i seniorów wyłoniono aspekty biograficzne motywujące i wspierające lub hamujące rozwój narratorek i narratorów.

W życiu senierek i seniorów pojawiały się pewne punkty zwrotne, czyli na przykład momenty wspierające rozwój, motywujące do pracy. Były to sytuacje, w których wchodził oni w nowy etap życia, na przykład rozpoczęli studia bądź przeszli na emeryturę.

Zdałam egzamin na Uniwersytecie (...) na historię. No i zaczął się okres studiów, który, muszę powiedzieć, był najpiękniejszym okresem w moim życiu. Czasami się zastanawiam, czy to mi się śniło, czy ja to przeżyłam. (Janina)

Miałem pięćdziesiąt osiem lat. 2005 rok. Poszedłem na emeryturę. No i zapisałem się na Uniwersytet Trzeciego Wieku. Dowiedziałem się o Uniwersytecie Trzeciego Wieku, że tu na Uniwersytecie Śląskim jest. Mówię: a chcę, pójdę, zobaczę. No bo trzeba było coś zrobić na tej emeryturze. Jakoś nie miałem pomysłu na życie. (Jan)

Pojawiały się też momenty znaczące jako przeszkoda, które mogły hamować rozwój jednostki, na jakiś czas powodować przestój. Wynikać one mogły z tego, że narratorki i narratorzy byli podatni na sugestie innych, ważnych dla nich osób. Niewątpliwie było to również efektem modelu wychowania, w którym dorastali, oraz respektem wobec rodziców.

Niestety, jakoś tak się złożyło, że nie zdążyłem zdać na studia techniczne. Wzięli mnie do wojska. 2 lata byłem w wojsku. (Jan)

Mogłam się starać o jakieś mieszkanie samodzielne, ale zmienialiśmy tam mieszkania, więc był taki moment, że gdybym się bardzo uparła, tobym je otrzymała. Nie chciałam zostawiać ich samych. (Janina)

Osoby w późnej dorosłości chętnie opowiadały także o ludziach znaczących w ich życiu, którzy powodowali, że seniorki i seniorzy inaczej patrzyli na życie, rzeczywistość. Są to członkowie rodziny oraz bliskie osoby w przestrzeni miejsca zamieszkania, miejsca pracy czy w szkole. Tak też opisują osoby znaczące, które ich motywowały lub demotywały do uczenia się. Przede wszystkim wyłania się obraz ojców jako tych, którzy nie rozumieli potrzeb swoich dzieci i nie wspierali ich w rozwoju. Wynikało to ze stereotypowego postrzegania roli kobiet, czy w ogóle postrzegania znaczenia edukacji, co w konsekwencji prowadziło do demotygowania młodych osób do nauki, własnych wyborów na rzecz „odpowiedniego” zawodu czy szybkiego usamodzielnienia się.

Pracowałam w Bibliotece (...) w dziale opracowywania zbiorów. Pracowałam tam tylko przez półtora roku, ponieważ mój ojciec dyktator powiedział, że (...) Znaczą pensje były takie, że powiedział, że dłużej na mnie pracować nie będzie. (Janina)

Skończyłam szkołę podstawową i miałam takiego ojca, który jest, można powiedzieć, człowiek typowo śląski, twardy, który ciągle jeszcze miał jakieś wyobrażenie, że kobiecie jest niepotrzebne wykształcenie. (Janina)

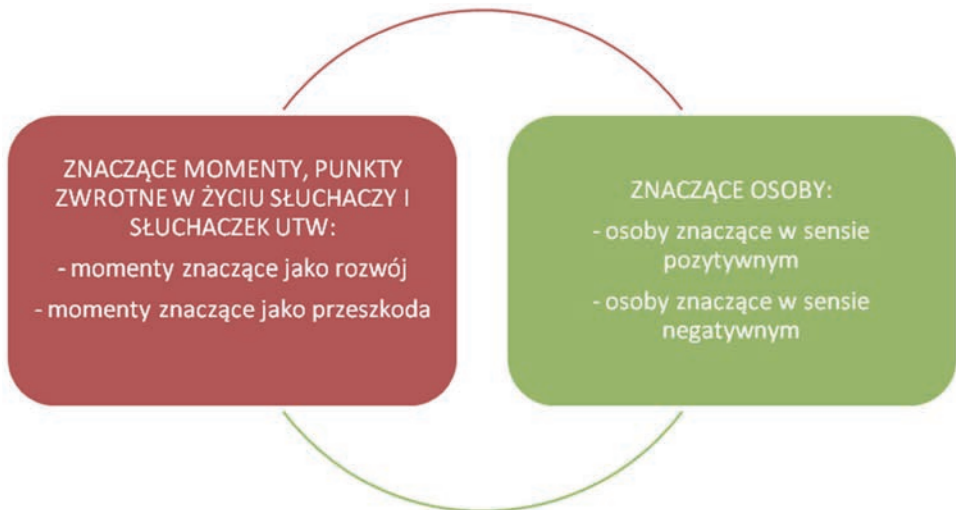
Po ukończeniu szkoły podstawowej zdawałam do Śląskich Technicznych Zakładów Naukowych. To jest taka dość znana średnia szkoła na Śląsku, nawet bardzo prestiżowa, na wydział elektryczny. Trochę mnie tam rodzice skłonili, ponieważ znajomi mojego brata też kończyli tę szkołę (...) Nawet po ukończeniu szkoły Śląskich Technicznych Zakładów Naukowych chciałam zdawać na historię. No, ale wie Pan, śląska tradycja, śląska rodzina. Ojciec twierdził, że trzeba mieć konkretny zawód. W związku z tym, no, nie było szans. (Jan)

Również nauczyciele wspomniani są negatywnie. To osoby, które nie inspirowały do uczenia się, do odkrywania świata, a raczej wyrobniicy, którzy nie czerpali też żadnej radości ze swojej pracy. Może to świadczyć o słabości systemu oświaty w powojennych latach, gdzie nauczyciele częściowo bez odpowiedniego przygotowania, bez pasji w modelu technologicznym (Popper, 1992), w typowej herbartowskiej dydaktyce (Kupisiewicz, 2005) realizowali swoje zadania (i dali przykład złych nauczycieli). Byli także bardzo pozytywnie oddziałujący nauczyciele, którzy motywowali do uczenia się, którzy sprawili, że młodzi ludzie czerpali przyjemność z nauki.

Tam spotkałam wspaniałych nauczycieli. Byli to w większości ludzie, którzy chyba mieli nakazy pracy. Byli to ludzie konkretnie z samego Krakowa, kilka osób. Ci, którzy mieli największy wpływ na mnie (...) znaczy po prostu byłam lubiana. Lubiana, bo się potrafiłam znaleźć w grupie, byłam bardzo dobrą uczennicą i za ich namową po prostu poszłam na studia. (Janina)

Zawsze mieliśmy z żoną wielu przyjaciół. Wspólnie spędzaliśmy czas, mieliśmy podobne zainteresowania. Po zapisaniu się do UTW jeszcze ich przybyło. (Jacek)

Rycina 3. Osoby i momenty znaczące jako rozwój słuchaczek i słuchaczy utw

Analiza danych ilościowych

Realizacja potrzeb przez seniorów – profil ogólny

Sprawdzono, w jakim stopniu wybrane cechy społeczno-demograficzne różnicują poziom realizacji potrzeb senierek i seniorów uczestniczących w zajęciach oferowanych przez utw.

Z przeprowadzonych badań wynika, że na utw seniorki i seniorzy realizują wyszczególnione potrzeby. Biorąc pod uwagę skalę ocen, wahającą się od 1 do 5, oceny poziomu realizacji potrzeb podczas zajęć utw były wysokie.

Zdaniem senierek i seniorów na zajęciach utw w największym stopniu można realizować potrzeby społeczne (ocena: 4,21), np. poprzez rozmowy z rówieśnikami, wspólne zajęcia i spędzanie czasu. Kolejno wysoko oceniona została realizacja potrzeb poznawczych (ocena: 4,17), np. poprzez zdobywanie nowej wiedzy, naukę języków obcych, udział w interesujących wykładach, następnie potrzeby samorealizacji (ocena: 4,06), np. poprzez rozwijanie zainteresowań i pasji, kolejno potrzeby adaptacyjne (ocena: 3,99), np. poprzez bycie na bieżąco, zapoznawanie się z nowinkami technologicznymi, następnie potrzeby zdrowotne (ocena: 3,97), np. poprzez udział w zajęciach sportowych, rekreacyjnych, zdobywanie wiedzy na temat dbania o zdrowie. Najniżej oceniona została potrzeba sprawczości (ocena: 3,91), realizowana np. poprzez sprawdzanie się w roli organizatora, podejmowanie nowych zadań. Stopień realizacji poszczególnych potrzeb został zaprezentowany również na wykresie poniżej.

Wykres 9. Poziom realizacji typów potrzeb wyodrębnionych przez seniorki i seniorów

Analizując związki pomiędzy cechami społeczno-demograficznymi a potrzebami sprawdzono, czy seniorki różnią się od seniorów pod względem realizowanych potrzeb na utw. Okazało się, że oceny poziomów realizacji 6 typów potrzeb były:

1. wyższe wśród mężczyzn niż kobiet dla potrzeb samorozwoju i sprawczości;
2. wyższe dla kobiet niż mężczyzn dla potrzeb społecznych, poznawczych i adaptacyjnych;
3. równe dla potrzeb zdrowotnych.

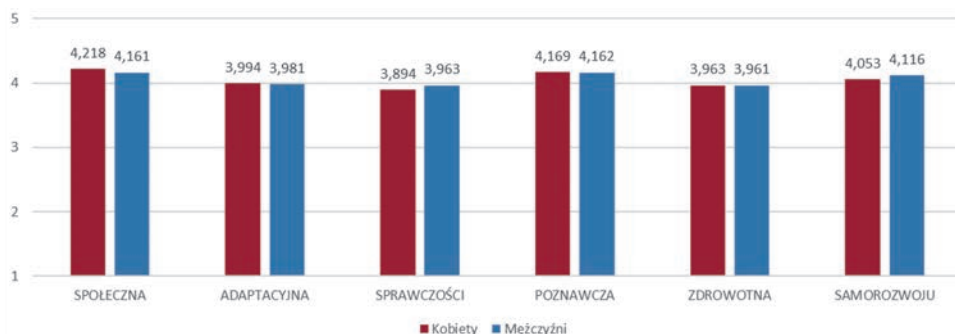
Różnice te były jednak znikome. W obu grupach najwyżej oceniona została realizacja potrzeby społecznej: średnia dla kobiet – 4,22, dla mężczyzn – 4,16, a najniżej potrzeby sprawczości: średnia dla kobiet – 3,89, dla mężczyzn – 3,96.

W pozostałych potrzebach wyniki prezentują się następująco:

- potrzeby poznawcze: średnia dla kobiet – 4,17, dla mężczyzn – 4,16;
- potrzeba samorozwoju: średnia dla kobiet – 4,05, dla mężczyzn – 4,12;
- potrzeba adaptacyjna: średnia dla kobiet – 3,99, dla mężczyzn – 3,98;
- potrzeba zdrowotna: średnia dla kobiet – 3,96, dla mężczyzn – 3,96.

Profile potrzeb w obu porównywanych grupach wraz ze średnimi ocen przedstawiono na wykresie 10.

Wykres 10. Profile potrzeb realizowanych podczas zajęć utw przez seniorki i seniorów

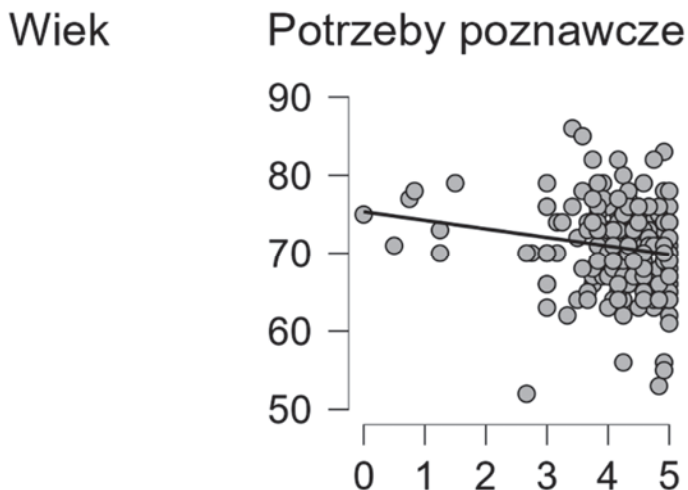

Według Izabeli Wróblewskiej i Jerzego Błaszczuka utw są miejscem kształtowania i realizacji potrzeb seniorek i seniorów. Badacze zauważają, że te instytucje sprzyjają nawiązywaniu kontaktów, pozwalają realizować potrzeby samorozwoju, kształcenia i nabywania nowych umiejętności. Również przyczyniają się do wzmocnienia kondycji umysłowej i fizycznej, czego następstwem jest dobre samopoczucie oraz poprawa jakości życia (Wróblewska, Błaszczuk, 2012, s. 31). Można by również domniemać, że pewną formę realizacji potrzeb adaptacji i sprawczości odzwierciedla wspomniane przez autorów poczucie bycia osobą kompetentną oraz pozbycie się uczucia osamotnienia (Wróblewska, Błaszczuk, 2012, s. 32).

Kolejną oszacowaną zależnością był związek między wiekiem uczestniczek i uczestników zajęć organizowanych na utw a poziomem realizowanych potrzeb. Okazało się, że wiek nie ma znaczenia dla realizacji potrzeb sprawczości, adaptacyjnych i społecznych, zarówno w grupie seniorek, jak i seniorów. Wartości korelacji wahały się od -0,13 do -0,11. Niezależnie więc od liczby przeżytych lat deklarowany poziom realizacji wskazanych typów potrzeb utrzymywał się na stabilnym, wysokim poziomie.

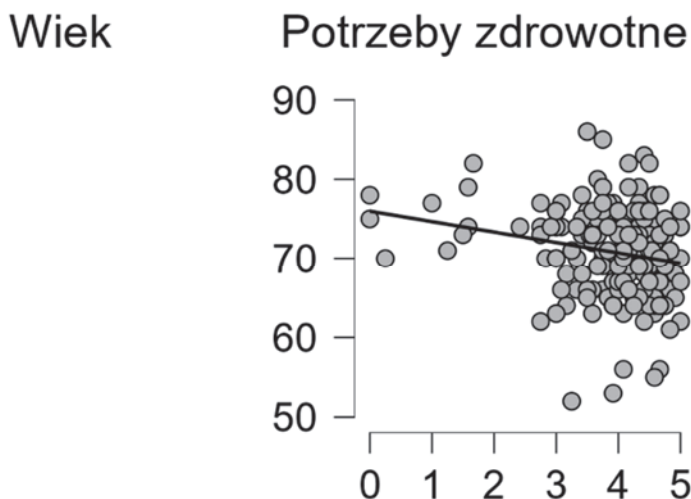
Natomiast statystycznie istotne zależności zostały wykazane w odniesieniu do potrzeb poznawczych, zdrowotnych i samorozwoju, co ukazują poniższe wykresy. Wartości korelacji odpowiednio dla każdej analizowanej relacji wyniosły -0,17; -0,21; -0,17.

Wykres 11. Zależności między wiekiem a potrzebami poznawczymi

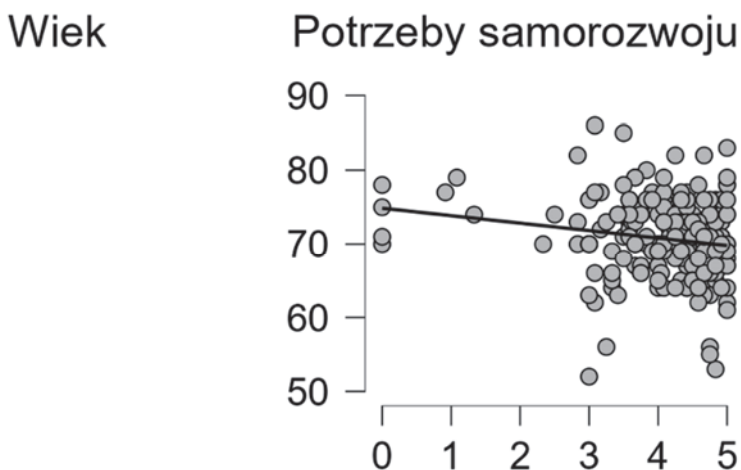
Analiza zależności między wiekiem a realizacją potrzeb poznawczych wykazała słabą relację. Jest to związek ujemny, co oznacza, że wraz ze wzrostem wieku maleje realizacja potrzeby poznawczej.

Wykres 12. Zależności między wiekiem a potrzebami zdrowotnymi

Mimo że istnieje relacja między wiekiem a realizacją potrzeb zdrowotnych – jest ona znikoma. Podobnie jak w powyższym przypadku maleje wraz z wiekiem.

Wykres 13. Zależności między wiekiem a potrzebami samorozwoju

Kolejną istotną zależnością jest związek wieku z realizacją potrzeb samorozwoju. Ponownie wykres ukazuje słaby negatywny związek tych dwóch wartości, co oznacza, że respondenci wraz z dojrzałym wiekiem zgłaszają mniejsze zainteresowanie realizacją potrzeby samorozwoju na utw.

Widoczny spadek chęci realizowania analizowanych powyżej trzech potrzeb (samorozwoju, zdrowotnych i poznawczych) wraz z rosnącym wiekiem seniorów i seniorów może być wynikiem większego zainteresowania kontaktami społecznymi, przebywaniem z innymi ludźmi i udziałem w różnych organizowanych zajęciach poza domem.

Następną ocenianą zależnością był związek pomiędzy liczbą lat na emeryturze a poziomem realizowanych potrzeb. Analizy statystyczne wykazały, że zależności te są nieistotne dla wszystkich rodzajów potrzeb. Wartości korelacji wahały się od -0,10 do -0,01.

Ostatnią ocenianą zależnością był związek między stanem cywilnym a poziomem realizowanych potrzeb u osób uczestniczących w utw. Analizy statystyczne również wykazały, że stan cywilny nie ma znaczenia dla realizacji potrzeb społecznych.

Podsumowanie/Implikacje

Porównując nasze wyniki analizy ilościowej (wartości podawane w nawiasach kwadratowych) z badaniami ilościowymi przeprowadzonymi przez A. Niemczyk i J. Handzela w 2015 roku, pewne wyniki wydają się zbliżone, a nawet porównywalne. W badanej zbiorowości dominowały kobiety – 81% [83%], największy udział reprezentowały osoby w wieku 65–74 lata – 54,6% [63,33%], wykształcenie średnie – 55% [54,59%], osoby pozostające w związku małżeńskim – 45,8% [51,43%].

Mimo upływu prawie dekady lat od opracowania wyników badań A. Niemczyk i J. Handzela, porównując je z otrzymanymi z niniejszego raportu, można stwierdzić, że średnia wartość wiekowa osób uczęszczających na zajęcia utw nie zmieniła się przy podobnej liczebności próby. Jak również na utw uczęszczają w przeważającej liczbie kobiety; może to wynikać z innych kompetencji i potrzeb emocjonalno-społecznych oraz komunikacyjnych kobiet. Osoby z wykształceniem średnim również stanowią nieco ponad połowę próby. Niewielkie różnice można dostrzec porównując status rodziny. Może wynikać to z faktu, że niniejszy raport obejmował osoby pozostające w związku, a nie uwzględniał stricte związku małżeńskiego.

Niemczyk i Handzel podsumowali swoje badania w następujący sposób: „W kontekście przedstawionych rozważań należy stwierdzić, że badane zjawisko będzie zyskiwało na znaczeniu, biorąc pod uwagę rosnącą frakcję osób starszych. Z pewnością same instytucje UTW będą ulegały przeformułowaniu w kierunku jak najlepszego zaspokajania potrzeb seniorów z zachowaniem realizacji misji tych podmiotów” (Niemczyk, Handzel, 2016, s. 279). Zatem podjęty obecnie przedmiot badań zdecydowanie wpisuje się w proces zmiany formuły utw w kierunku lepszego sprecyzowania potrzeb słuchaczy. Zaś celem tych badań będzie stworzenie nowej oferty edukacyjnej, poprzez opracowanie nowego modelu kształcenia i tym samym trafniejsze zaspokajanie potrzeb współczesnych seniorów.

Seniorki i seniorzy chętnie uczestniczą w zajęciach utw, a także wykazują swoje zainteresowanie poszerzaniem wiedzy w różnych zakresach. Z badań wynika, że potrzeby społeczne zostały ocenione najwyższej przez obie płcie.

W modelu kształcenia uczestników i uczestniczek utw oferta edukacyjna powinna odpowiadać na następujące potrzeby:

- a. społeczne – wspierać nawiązywanie znajomości oraz integrację wśród seniorów korzystających z utw, co można osiągnąć poprzez aktywizację tej grupy i jej zaangażowanie w działania społeczne. Rekomenduje się, aby instytucje utw współpracowały ze sobą na szerszą skalę, wykraczając poza lokalne działania i angażując się w organizację wspólnych spotkań, wyjazdów oraz innych form aktywności grupowej. Ponadto sugeruje się stworzenie specjalnych przestrzeni towarzyskich, takich jak kawiarenki czy herbaciarnie, które służyłyby jako miejsca spotkań i interakcji społecznych dla seniorów;
- b. poznawcze – wspomagać poszerzanie wiedzy przez seniorki i seniorów (np. poprzez wykłady, warsztaty);
- c. samorozwojowe – wspierać rozwój osobisty jednostki, np. poprzez umożliwienie rozwijania swoich zainteresowań, prezentowania pasji, dzielenia się doświadczeniem, doskonalenia i zdobywanie nowych umiejętności;
- d. adaptacyjne – umożliwiać uczenie się nowych rzeczy, w tym związanych z nowoczesnymi technologiami, dzięki czemu seniorki i seniorzy nie będą czuli się wykluczeni i będą umieli dobrze funkcjonować w świecie technologii. Ważnym elementem oferty utw powinny być zajęcia rozwijające kompetencje cyfrowe, poznawanie i obsługę nowych mediów (aplikacje, obsługa programów komputerowych itp.). Ma to znaczenie w codziennym funkcjonowaniu senierek i seniorów, a jednocześnie wspiera ich potrzeby społeczne poprzez umożliwienie bezpośrednich kontaktów z innymi uczestnikami utw;
- e. zdrowotne – wspierać zdrowie fizyczne, psychiczne i społeczne uczestniczek i uczestników utw poprzez umożliwienie uczestnictwa w zajęciach związanych z aktywnościami fizycznymi, rekreacją, podróżami, a także poszerzanie wiedzy z zakresu zdrowego trybu życia, odżywiania i profilaktyki zdrowotnej;
- f. sprawczości – proponować zajęcia, które będą wspomagać seniorki i seniorów w wykorzystywaniu swoich umiejętności, dzieleniu się

swoim doświadczeniem i umożliwić zdobycie kompetencji zapewniających satysfakcjonujące funkcjonowanie.

Powyższe zalecenia ulepszyłyby ofertę i wzbogaciły wachlarz możliwości dla osób korzystających z zajęć utw, bez względu na ich wiek, płeć i wykształcenie, a także aktywność zawodową, czas na emeryturze lub rencie, czy też miejsce zamieszkania i stan cywilny. Warto jednak zwrócić uwagę na istotną rolę, którą pełnią dziś utw, w szczególności w perspektywie starzejącego się obecnie społeczeństwa. Dobrą praktyką wydaje się rozszerzenie współpracy utw z ośrodkami kultury w mniejszych miejscowościach dla zwiększenia zasięgu i atrakcyjności proponowanych działań oraz wzajemnej wymiany doświadczeń seniorów. Z wywiadów przeprowadzonych wśród uczestniczek i uczestników utw wynika również, że istotna jest promocja działalności oraz rozpowszechnianie informacji na temat oferty tych instytucji. Badania jakościowe wykazały, że seniorki i seniorzy w ramach zajęć na utw realizują swoje potrzeby poznawcze, samorozwojowe, adaptacji, sprawczości, zdrowotne i społeczne. Natomiast z badań ilościowych wynika, że potrzeba społeczna była najbardziej zaspokajana. Reasumując, utw wspierają realizację potrzeb edukacyjnych osób w późnej dorosłości.

Bibliografia

- Babbie, E. (2006). *Badania społeczne w praktyce*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Berg, B. L. (2007). *Qualitative Research Methods for the Social Science*. Pearson Education.
- Gołdys, A., Krzyżanowska, Ł., Stec, M., & Ostrowski, Ł. (2012). *Zoom na UTW*. <https://nck.pl/badania/raporty/zoom-na-utw>
- Kliszcz, J. (2019). *Psychologia potrzeb osób starszych*. Wydawnictwo Difin.
- Kupisiewicz, Cz. (2005). *Podstawy dydaktyki*. WSiP.
- Niemczyk A., Handzel J. A. (2016). Uniwersytet trzeciego wieku jako antidotum na czas wolny polskich seniorów (na przykładzie UTW w Nowym Sączu). *Studia i Prace WNEiZ US*, 43/3, 271–280.
- Popper, K. R. (1992). *Wiedza obiektywna. Ewolucyjna teoria epistemologiczna*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sałustowicz, P., Goryńska-Bittner, B., Kokociński, M., & Prysłowska-Kamińska, A. (2020). *Potrzeby edukacyjne seniorów a uniwersytet trzeciego wieku*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Stec, M., Krzyżanowska, Ł. (2013). Młodość trzeciego wieku. *Studia Kulturoznawcze*, 2 (4), 59–70, za: A. Gołdys, Ł. Krzyżanowska, Ł. Ostrowski, M. Stec (2012), *Zoom na uniwersytety trzeciego wieku – raport z badania*. Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „e”.
- Wróblewska, I., Błaszczuk, J. (2012). Uniwersytet trzeciego wieku jako instytucja aktywizująca osoby starsze – badania własne. *Nowiny Lekarskie*, 81 (1), 31–35.

Inne źródła

- GUS (2023). Uniwersytety trzeciego wieku w roku akademickim 2021/2022. Informacje statystyczne. GUS. Urząd Statystyczny w Gdańsku.

Akademia WSB

Dąbrowa Górnicza, Kraków, Cieszyn, Żywiec, Olkusz, Gliwice, Tychy

WSB University

Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB
ul. Ciepłaka 1c, 41-300 Dąbrowa Górnicza
www.wsb.edu.pl